

Скарочэнні

ДЗЕМ – Булыка, А. М. *Дзвінга запазычанні беларускай мовы / А. М. Булыка.* – Мінск, 1972;

СІС – Булыка, А. М. *Слоўнік ліналоўных слоў / А. М. Булыка.* – Мінск, 2005;

Словарь – *Словарь иностранных слов в русском языке. Под ред. И. В. Лехина и проф. Ф. Н. Петрова.* – М., 1996;

ТСБМ – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – Т. 1.* – Мінск, 1977.

Э. А. Ялоўская (Мінск)

ДЭРЬВАЦЬІНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ МЕДЫЦЫНСКАЙ ЛЕКСІКІ СТАРАБЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

У пасляваенны час значная ўвага пачынае ўдзяляцца пытанням гісторыі беларускай літаратурнай мовы, закладваецца трывалы падмурак для развіцця гэтай галіны мовазнаўства. Сярод пачынальнікаў распрацоўкі пытанняў гісторыі беларускай мовы была і Марыя Андрэеўна Жыдовіч, якая шмат увагі ўдзяляла даследаванню мовы старажытных помнікаў. Даследаванні мовы старажытных помнікаў працягваецца і ў сучасных навуковых працах, прычым з розных пунктаў гледжання: лексічнага, марфалагічнага, фанетычнага і інш.

Словаўтварэнне медыцынскай лексікі старабеларускай мовы – адзін з аспектаў даследавання мовы помнікаў перыяду XV – пачатку XVIII стст.

У лічбавых адносінах існаванне ў старабеларускай мове толькі 22% назваў з медыцынскай семантыкай падтрымлівалася ўжываннем аднакарэнных слоў, прычым большасць з іх мела агульнаславянскае паходжанне.

Назоўнікі часта ўтвараліся пры дапамозе суфіксаў ад асноў назоўнікаў. Так, пры дапамозе суфікса **-ык** (**-ок**) ад асноў назоўнікаў, што абазначалі асоб мужчынскага полу, утвараліся назоўнікі – назвы асоб жаночага полу, якія займаліся лекарскай справай: *аптекарь* – *аптекарка*, *докторь* – *докторка*, *лекарь* – *лекарка*. Гэты словаўтваральны тып на сённяшні дзень страчвае сваю прадуктыўнасць, а для намінацый асоб жаночага полу адносна прафесіі часцей выкарыстоўваюцца тэрміны з суфіксамі мужчынскага роду. Пры дапамозе назваўнага вышэй суфікса ўтвараліся і памяншальна-ласкальныя формы назоўнікаў: *нога* – *ножка*, *волось* – *волосок*, *вродь* – *вродок*, *голова* – *головка*, *жыла* – *жилка*, *пуць* – *пулчок*, *рана* – *ранка*, *слеза* – *слезка*, *слина* – *слинка*. Для ўтварэння дэмінацыйных форм ужываліся і суфіксы **-янык**, **-онок**: *клясна* – *клясынянка*, *бородавка* – *бородавочка*. Сучаснай жа навуковай тэрміналогіі не характэрна эмацыянальна-экспрэсіўная афарбанасць, але ў народнай тэрміналогіі словы з памяншальна-ласкальнымі суфіксамі ўжываюцца даволі часта. Зборныя назоўнікі ўтвараліся пры дапамозе суфікса **-ыж**: *волось* – *волосье*, *кулак* – *кулачы*. Як ад асноў назоўнікаў, так і ад асноў дзеясловаў утвараліся назоўнікі, якія абазначалі гэўны працэс: **-ыж**:

зачати – зачатые; **-ова-нь-я-**: жолудокъ – жолудкованье; **-еня-**: бремя – бременье, рожати – рожене.

Для ўтварэння назойнікаў з названым вышэй значэннем выкарыстоўваюцца не толькі суфіксы, але і прыстаўкі: **вы-, у-, за-, на-**: *здоровье – выздоравенье, выдоровье, удорованье (удоровенье), здравие – уздравленье, плечо – запячкь, плодь – неплодность*.

Складаныя назойнікі ўтвараліся шляхам складання асноў і словаўтваральных фармантаў: *кровотокъ, кровоточие, кровотоchie, кровеоточенье, кровеоточение*; *кровопускание, кровопущание, кровопущение*.

Прыметнікі ўтвараліся таксама ад асноў назойнікаў пры дапамозе прыставак: **без-**: *рука – безрукій; суфіксаў: -ьн-: *болезнь – болесный (болестный), глава – главный, голова – головной, голень – голенный, грудь – грудной, губа – губной, жила – жилный, замесь – замесный, зубъ – зубный, плоче – плочный, прокаженье – прокажесный, селезенка – селезеный, слеза – слезный, сердце – сердечный, суставъ – суставный, тело – телесный; -анн- (-анн-): кровопускание – кровопуска-ный, кость – костяный; -ен- (-енн-): беремья – беремешный, бремя – бременный, болезнь – болезненный, ребро – ребреный, язва – язвеный; -ав-: *короста – короставый, кривь (крывь) – кривавый (крывавый), кровь – кровава, кровава (кравава) моча – мочавый; -авн-: кровь – кровав-ный; -ат-: борода – бородавый, власъ – власный, волосъ – волосатый, носъ – носатый; -ов-: волосъ – волосовой, желудокъ (желудокъ) – желудковый (жолудковый), зубъ – зубовой, пулсь – пулсовый; -оват-: вродь – вродиватый (уродиватый), трудъ – трудоваый; -ив-: бо-лезнь – болезненный (болезненный), кровоточие – кровотоочный, пария – паривый; -лив-: зараза – заразивый, кровоплыненье – кровоплы-ливый, струя – струливый; -ист-: свербъ – свербистый, прыстаўкі і суфікса: плодь – зпложсоный.***

Складаныя прыметнікі ўтвараліся шляхам складання прыслоўяў, асноў назойнікаў і суфікса **-ьн-**: *верхуличный, многомясны*.

Дзеясловы ўтвараліся пры дапамозе прыставак **вы-, у-, за-**: *здоровье – выздоравети, удоровети, здравие – уздравити, здрове – воздровити (здоровити), родити – выродити, зродити, хвороба – захворати, хороба – захорати; прыстаўкі у- і суфікса: здравие – уздравовати, уздравляти, кривь – укривавити; прыставак у-, вы-, з- і постфікса -ся: здорovie – удоровитися, родити – выродитися, зродитися, рожати – зрожатися. Постфікс -ся актыўна ўдзельнічаў ва ўтварэнні зваротных форм дзеясловаў: *зачати – зачатися, зачатися, зачинати – зачинатися, родити – родитися, рожати – рожатися*.*

Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану цяперашняга і прошага часу ўтвараліся як пры дапамозе суфіксаў **-уч- (-юч-), -ач- (-яч-)**, так і **-ущ- (-ющ-), -ащ- (-ящ-)** (сведчанне ўплыву царкоўна-славянскай мовы), **-вш-** і **постфікса -ся**: *зачинати – зачиняющийся, кровоплыненье – кровоплынущий, родити – родящий (родящий), родящийся (родящийся), родивший, родившийся, рожати – рожая-чий (рожающий), удоровляти – удоровляющий; а таксама прыставак у-, з- і суфіксаў -ен- (-он-), -ем-: здоровити – удоровельный,*

*здоровити – удравельный, уздравляемый, рожати – зроженый (зроже-ный). У сучаснай беларускай тэрміналогіі ўжыванне дзеепрыметнікаў незалежнага стану з суфіксамі **-уч- (-юч-), -ач- (-яч-)** даволі распаўсюджана, але па магчымасці іх замяняюць, паколькі яны не характэрныя беларускай мове спрадвечу.*

Ад асноў назойнікаў суфіксальным спосабам утвараліся і пры-слоўі: **-аво-**: *кривь – криваво; -ов-: *фоульсо – фоулсове; -ено-: *язва – язвено*.**

Такім чынам, большасць дэрыватаў утворана марфалагічным спосабам, прычым частей для ўтварэння новых слоў выкарыстоў-валіся суфіксы і прэфіксы.

На сучасным этапе развіцця беларускай мовы медыцынскую навуку абслугоўваюць тэрміны, запызчаныя з грэчаскай і лацінскай моў. Варта адзначыць, што часта пры ўтварэнні ад запызчаных новых слоў і форм слоў выкарыстоўваюцца тыя ж словаўтваральныя і формаўтваральныя фарманты, што і ў старабеларускі перыяд, праўда яны валодаюць рознай прадуктыўнасцю. Адна – прадуктыў-ныя ў навуковай тэрміналогіі, другая – у народнай. Але народная тэрміналагічная лексіка (тэрміналогія) заўсёды з’яўлялася той крыні-цай, якая жывіць навуковую. Магчыма, гэта той патэнцыял, які будзе раскрыты пры выпрацоўцы беларускай нацыянальнай тэрміналогіі.